

Швець С.Л.

Теоретико-концептуальні засади вивчення моделей міграційної політики

У статті розглянуто теоретико-концептуальні засади вивчення моделей міграційної політики, а також їх переваги й недоліки. Формування теоретичних концепцій міграційної політики має важливе значення для держави, тому що це закладає основи міграційної політики загалом і формує певний напрям держави в цьому питанні.

Ключові слова: міграція, модель, мультикультуралізм, плюралістична модель, класова модель, гравітаційна модель, неокорпоративізм.

В статье рассмотрены теоретико-концептуальные основы изучения моделей миграционной политики, а также их преимущества и недостатки. Формирование теоретической концепции миграционной политики имеет большое значение для го-

сударства, потому что это закладывает основы миграционной политики в целом и формирует определенное направление государства в данном вопросе.

Ключевые слова: миграция, модель, мультикультуралізм, плюралистическая модель, классовая модель, гравитационная модель, неокорпоративізм.

This article describes the theoretical-conceptual framework to study models of migration policy, as well as their advantages and disadvantages. The theoretical concept of migration policy is important for the state because it lays the Foundation for migration policies in General and forms the specific direction of the state in this matter.

Key words: migration, model, multiculturalism, pluralist model, class model, gravity model, neocorporatism.

УДК 32 325.14

Швець С.Л.,
аспірант кафедри
політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Сучасний світ постає сьогодні як складне полісистемне утворення, що динамічно розвивається. Останніми десятиріччями тема міжнародної міграції стає все більш актуальною. Процеси глобалізації, нерівномірний економічний розвиток країн і регіонів, геополітичні зміни, політичні конфлікти – усе це призводить до посилення міграційних процесів. У наш час політична складова міграційних процесів поступово виходить на новий рівень. Українське завдання – прогнозування міграцій, особливо в умовах постійно мінливих соціально-економічних і політичних ситуацій.

Сама безпосередня залежність міграції від економічних, політичних, соціальних факторів припускає, що в основу прогнозу міграції потрібно покласти сценарій можливого розвитку в майбутньому зазначених факторів. Однак сьогодні не існує певного сценарію соціально-економічного та політичного розвитку багатьох країн, на основі якого можна розробляти більш або менш надійні перспективні оцінки міграції. Для того щоб прогнозувати міграційну політику і створювати власні концептуальні засади міграційної політики сучасності, необхідно мати уявлення про теоретико-методологічні підходи щодо міграційних процесів. Для України, яка лише розробляє засади міграційної політики, дослідження наявних моделей міграційної політики має дуже велике значення, тому що це дає змогу створити власну ефективну модель міграційної політики, урахувавши переваги та недоліки наявних.

У вітчизняній політичній науці проблеми міграції практично активно почали досліджуватися із 60-х рр. ХХ ст. Основний масив досліджень пов'язаний із вивченням соціально-демографічних, соціально-економічних і соціально-трудова проблем міграції.

Особливе місце в науковій літературі посів розвиток ідей Т.М. Заславської про міграційну

поведінку, вплив суб'єктивного фактора на механізми прийняття рішень, пов'язаних із міграцією, і Л.Л. Рибаківського про тристадійний міграційний процес. Ці ідеї становлять послідовний ланцюжок подій. Першою стадією є формування передумов територіальної рухливості населення. Другий – власне переміщення, міграція, зміна територіального статусу. Третя стадія, стадія завершення міграційного процесу пов'язана з приживлюваністю переселенців на новому місці.

Необхідно відзначити науковий напрям – міграціологію, розроблений Б.С. Хоревим, В.О. Іонцевим, в основі якого лежить ідея комплексного підходу у вивченні загальної міграційної рухливості населення.

Загальної теорії міграцій та аналізу різних аспектів їх соціально-політичного значення присвячені роботи Г.С. Вітківської, Ж.А. Зайончковської, О.С. Вишневського (взаємозв'язок демографічних і міграційних процесів, а також проблеми вимушених міграцій), В.І. Переведенцева та ін.

Цікавою є робота «Методология и методы изучения миграционных процессов» під редакцією Ж.А. Зайончковської.

Ця робота присвячена методологічним і методичним питанням дослідження міграції населення. Вона складається з двох частин. У першу частину включено статті відомих зарубіжних, у тому числі російських, учених із теоретичних аспектів вивчення міграційних процесів. Друга частина відображає специфіку підходу до вивчення міграції з позицій різних дисциплін.

Метою статті є вивчення теоретико-концептуальних моделей міграційних процесів і застосування їх до міграційної політики України.

Дослідження міграційних процесів зараз потребує міждисциплінарного підходу, тому що міграція викликана багатьма факторами та причинами.

Нині виокремлюється політична складова міграційних процесів і в сучасній науці є кілька підходів до контролю за міграційними процесами.

За класифікацією С.А. Триканової, на сьогодні в Європі можна виділити чотири моделі міграційної політики: імперську, етнічну, ліберальну та мультикультурну [11, с. 4].

Імперська модель передбачає, що всі члени нації є об'єктами єдиної влади або єдиного правителя. Жодна із сучасних ліберальних держав не належить до цього типу. Російська, Австро-Угорська й Оттоманська імперії – історичні представники цього типу.

Етнічна модель ґрунтується на національній належності до спільності історичних коренів або спільності долі, виявляється в єдиній мові, культурі й належності до єдиної етнічної спільноти. За визначенням, цей тип виключає мігрантів із самобутньою культурою та іншими родовими корінням із числа повноправних членів нації. «Закон крові», або «закон походження», визначав подібного роду політику. Прийняття в громадянство передбачає тут абсолютну асиміляцію, не допускає жодних поступок [7, с. 68].

Республіканська модель визначає статус переважно за належністю до політичного співтовариства. Переселенці стають повноправними громадянами країни, якщо вони приймають її політичні встановлення. До громадянства тут ставляться як до передумови, що сприяє інтеграції в співтовариство, а не як до результату цього процесу (як це відбувається в етнічній моделі). Республіканський принцип найбільш помітно відображено в «законі ґрунту», який дарує громадянство будь-якій дитині, яка народилася на землях країни. Завдяки цьому закону, іммігранти іноземного походження можуть отримати громадянство відносно легко.

Мультикультурна модель оснований на ідеї про те, що культурні відмінності всередині товариств – припустиме явище. Іммігранти тут є повноправними користувачами системи освіти, учасниками ринку праці й житла, а також повноправними учасниками демократичного процесу прийняття рішень. Для цієї моделі пріоритетним завданням є досягнення рівності перед законом, і тут практично всі засоби хороші. Багато в чому це забезпечується за допомогою нескладних законів про громадянство, але держави, які дотримуються цієї моделі, можуть і безпосередньо зрівнювати приїжджих іноземців і місцеве населення в політичних і громадянських правах [6, с. 74].

Таку політику можна назвати «політикою інтеграції». Саме таку модель підтримує Україна зараз. У більшості випадків це пов'язано з історичним розвитком нашої країни та багатонаціональним складом населення всередині країни. Але в умовах міграційної кризи така політика є недоречною,

тому що підриває політичні та економічні засади всередині країни [5, с. 19].

Італійський дослідник Крістіано Коданьоне також виокремлює кілька моделей міграційної політики [1, с. 6].

Перша з них – плюралістична модель міграційної політики. У плюралістичних моделях громадяни мають виразні (зазвичай економічні) інтереси і втручаються в політичний процес, щоб захистити їх. Отже, міграційна політика є результатом змагання, переговорів і створення коаліцій. На їх конкретний зміст впливає диференційований розподіл влади і злагоди серед різних соціальних категорій. Держава сприймається як система, яка розділяє конфлікти, тоді як бюрократія – як сила, яка керує власними інтересами (збільшення бюджету й кількості) або діє в інтересах законодавчих органів. Імміграційна політика розглядається в цих межах як процес, у якому якась сукупність діючих сил – від підприємців до церков, від профспілок до етнічних асоціацій – намагається отримати конкретні вигоди, не звертаючи уваги на системну якість цілого [3, с. 58].

Плюралістичні моделі досить чітко показують, чому в демократичних країнах рівень імміграції вищий, ніж було б бажано суспільству: готовність до самоорганізації тих, хто користується вигодами міграції, набагато перевищує організаційну спроможність розосередженого населення, на яке лягають пов'язані з імміграцією витрати. Також такі моделі володіють перевагою, тому що трактують недостатню послідовність міграційної політики швидше як наслідок процесу прийняття рішень, ніж як ознаку її нелогічності. Методологічно, однак, досить легко виявити категорії, які можуть отримати вигоду з тієї чи іншої політики, і пояснити політичний успіх (або невдачі) конкретних аналізованих заходів їх втручанням [2, с. 354].

Інша модель міграційної політики – класова. Класові моделі визначають тиск групи як організованої фракції, що переслідують конкретні колективні інтереси. Порівняно з плюралістичними, класові моделі мають менше проблем із виявленням кіл, у чиїх інтересах діють політичні діячі, оскільки вони «об'єктивно» визначені та суворо пов'язані з економічними відносинами. Міграційна політика, згідно із цією моделлю, спрямована на приведення потреби резервів промислових робітників у відповідність із реальною необхідністю, щоб уникнути соціальних хвилювань і високого рівня конфліктності у відносинах між вітчизняними та іноземними працівниками [8, с. 35].

Класові моделі досі користувалися особливою популярністю при поясненні нелегальної міграції – політики «з чорного ходу» – як активної стратегії, що забезпечує наявність гнучкої робочої сили. Із цього погляду нелегальна міграція – наслідок не

слабкості держави у справі охорони своїх кордонів, а швидше «об'єктивної зацікавленості фірми в тому, щоб увозити іммігрантів у найбільш слабкому з юридичного погляду становищі» [9, с. 111]. Така модель є обмеженою в низці відносин. У теоретичному плані класові підходи встановлюють значно більш високий ступінь детермінованості й раціональності діючих сил, ніж дають змогу емпіричні дані та історичний досвід. За їх допомогою важко пояснити значні відмінності в поведінці таких колективних сил, як профспілки, позиція яких щодо нелегальних мігрантів коливається від абсолютного неприйняття (в США) до повного прийняття (в Італії та Іспанії).

Існують реалістичні моделі міграційної політики. Плюралістичні й класові моделі схильні розглядати державу головним чином як набір механізмів, що запускаються в дію та керовані в основному позаполітичними інтересами. Реалістичні моделі «повертають назад до держави»: вони розглядають її як конкретну організацію, яка має глибинні внутрішні й міжнародні інтереси, що самостійно переслідують особи, котрі визначають політику, і бюрократію. Дослідники, які дотримуються реалістичної точки зору, доводять, що державні міркування є ключем до розуміння того, як держави управляють міграційними потоками. Зближення політики європейських країн у галузі контролю над міграцією стає більш зрозумілим, якщо взяти до уваги те, що мається на увазі створення міжнародного поля, яке відкриває нові можливості для державних функціонерів і урядових відомств [10, с. 48].

Реалістичні моделі дають змогу аналізувати явища, які не піддаються визначенню, суворо ґрунтуються на економічних інтересах. Однак і реалістичні моделі не можуть виступати в ролі узагальнених моделей міграційної політики. Насамперед атрибуція політичних інтересів стикається з тими самими труднощами, які відзначаються для плюралістичних моделей із їхніми економічними інтересами. Під час розгляду певної політики майже завжди можна визначити політичний інтерес, який її пояснює.

Також існують корпоративістські та неокорпоративістські моделі. Корпоративістські моделі можна розглядати як поєднання плюралістичних (або класових) моделей, з одного боку, і реалістичного аналізу в процесі прийняття рішень – з іншого. Держава є посередником між конфліктуєчими соціально-економічними колами, однак робить це згідно зі своїми політичними інтересами. Вигоди від посередництва, надання мережі органів управління обмінюються на передбачуване перетворення організованих інтересів державних службовців [1, с. 17–21]. У сфері міграційної політики неокорпоративістські моделі зосереджені на тому, як саме держава, що приймає мігрантів, погодить

транснаціональні та міжнародні обмеження зі структурою своїх внутрішніх інтересів. Корпоративістські угоди мають довгу історію. Деякі дослідники вважають, що нинішні стратегії європейських країн у галузі контролю над міграцією можуть розглядатися як частина неокорпоративістського підходу до управління конфліктами. Але така модель міграційної політики не є досконалою, майже не використовується сучасними європейськими країнами.

Також існує гравітаційна модель міграційної політики.

Вона може використовуватись для теоретичного оцінювання обсягів міграції, але не розробляє теоретичну модель міграційної політики для держави. Гравітаційна модель міграції – теоретична модель, схожа з Ньютонівським законом тяжіння й застосовується в урбаністиці, яка використовується для передбачення темпів міграції між двома регіонами [6, с. 25–26]. Закон Ньютона говорить: «Будь-які два тіла притягуються одне до одного із силою, пропорційною добутку їхніх мас і обернено пропорційною квадрату відстані між ними». Географічна інтерпретація цього закону покладається на заміну понять «тіло» й «маса» поняттями «регіони» і «значущість», де значимість може бути виміряна в одиницях кількості населення, обсягу валового продукту або іншої відповідної величини [3, с. 76].

Гравітаційна модель міграції базується на ідеї про те, що зі збільшенням значимості регіонів рух людей між ними зростає, а зі збільшенням відстані за інших рівних умов – знижується. Така модель може використовуватись для прогнозування темпів міграції на територію країни.

Дослідивши деякі з наявних моделей міграційної політики, можна зробити висновок, що серед дослідників не існує єдності й чіткої позиції в теоретичному моделюванні міграційної політики. Кожна модель має свої недоліки. Також багатьма дослідниками було доведено, що мультикультурна модель міграційної політики не завжди працює на практиці. Тому ми маємо орієнтуватися на більш нові концепції. Для створення теоретичної моделі міграційної політики Україна може орієнтуватися на реалістичну модель міграційної політики, але враховувати її недоліки. Також для прогнозування потоків нелегальної міграції можна використовувати класову й гравітаційну моделі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Витковская Г.С. Иммиграционная политика западных стран: альтернативы для России / Г.С. Витковская. – М. : Гендальф, 2002. – 264 с.
2. Грубов В.М. Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма : [монографія] / В.М. Грубов. – К. : Тов. «Рада ЛТД», 2007. – 554 с.

3. Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів / Ж.Б. Дюррозель. – К. : Основи., 1999. – 904 с.
4. Зайончковская Ж.А. Методология и методы изучения миграционных процессов / Ж.А. Зайончковская. – М. : Центр миграционных исследований, 2007. – 370 с.
5. Куропятник А.И. Мультикультурализм: проблемы социальной стабильности полиэтнических обществ / А.И. Куропятник. – СПб., 2000. – 58 с.
6. Малиновська О.А. Біженці у світі та в Україні / О.А. Малиновська. – К. : Генеза, 2003. – 286 с.
7. Михайленко Е.Б. «Старый» и «новый» регионализм: теоретический дискурс / Е.Б. Михайленко. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 116 с.
8. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения / В.И. Переведенцев. – М. : Наука, 1975. – 231 с.
9. Рыбаковский Л.Л. Методологические вопросы прогнозирования населения / Л.Л. Рыбаковский. – М. : Статистика, 1978. – 208 с.
10. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения (Вопросы теории) / Л.Л. Рыбаковский. – М., 2003. – 235с.
11. Трыканова С.А. Вопросы организационно-правового регулирования управления миграционной политикой в кризисных ситуациях (опыт ЕС) / С.А. Трыканова // Миграционное право. – 2011. – № 3.